

TIASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 3, Sayı: 9, Aralık 2016, s. 1-20

Hasan TUTAR¹

GRUP BAĞ(IM)LİLİĞİ VEYA GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV

Özet

Grupta gözlenen düşüncelere değil, algılara yönelmiş yüksek patolojik uyumun birey üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu varsayabilir miyiz? Gruplarda bireyler sahil, doğal veya otantik insanlar mıdır yoksa gruba katılarak “bireysellik yitimi”yle malul, “gönüllü kulluk” ile kişilikleri çözülmüş edilgen varlıklar mıdır? Grup liderinden bağımsız bir grup psikolojisinden ve grup zihninden söz edilebilir mi? Gruplarda gözlemlenen grup davranışı ne ölçüde grup üyesi bireye indirgenebilir? Bu kuramsal çalışmanın temel amacı yukarıdaki soruları cevaplandırmanın yanında, grubun bireyi nasıl etkilediği ve bireyin grubun manipülatif ortamında “bireylik yitimi” sorunuyla baş başa kalıp kalmayacağı sorusunu cevaplandırmaktır. Bu bağlamda önce grubun gerçek doğası, grup zihni, gruplarda itaat söyleminin sorunsallaştırılması, gruplarda rıza üretimi, gruplarda birey olarak kalmanın olası imkânları sorgulanmaya çalışılacaktır. Bunun için grup davranışlarının ve gruplarda birey davranışlarının genel bir analizi yapılarak birey-grup etkileşiminde bireyin konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, “birey-grup” dikotomisi açıklanarak, grup söylemine egemen olan “biz retoriği”nin neye karşılık geldiği analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: grup, grup bağıllığı, gönüllü kulluk, kimlik, bireylik yitimi.

DISCOURSE ON GROUP DEPENDENCE OR VOLUNTARY SERVITUDE

Abstract

Can we assume that the high-pathal harmony directed at perception, not the observed thoughts in the group, is negative for the effect on the individual? Is it

¹Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi., htutar@sakarya.edu.tr

true that individuals in the groups are authentic, natural or authentic people, or are they passive entities who have lost their individuality by joining the group and whose personalities have been resolved with "voluntary servitude"? Can you speak of an independent group psychology and group mind independent of the group leader? How much group behavior observed in groups can be reduced to individual group members? The main purpose of this theoretical exercise is not only to answer the above questions but also to answer how the group influences the individual and the question of whether the individual will remain in the manipulative environment of his / her group because of the "individual loss" problem. In this context, firstly the group will be tried to question the true nature of the group, the group mind, the problematization of the obedience discourse in groups, the production of consent in groups, and the possibilities of staying as individuals in groups. For this, a general analysis of group behaviors and individual behaviors in groups will be tried to determine the position of the individual in individual-group interaction. In addition, the "individual-group" dichotomy will be explained and the analysis of what the "we rhetoric", which dominates the group discourse, will be tried to analyze.

Keywords: group, group dependency, voluntary servitude, identity deindividualization.

GİRİŞ

Grupların kişiselliğın ortadan kalktığı, bireyliğın yitime uğradığı, başkasına ait iradenin peşinden koşan insanların kümelendiğı yerlerdir; bu yüzden grupların her tür yozlaşmanın yaşandığı ortamlara dönüşme potansiyeli yüksektir. Zira grup adına üretilen değerler çoğu kez değersizdir, hakikat olarak sundukları doğruluk oyununa sokulmuş yanılsamalardır (Colquitt ve Rodel, 2011). Grup lehine gösterilmeyen her tür dürüstlük bir erdem değil, kişinin iptidai benliğine dönüşü yansıtan ilkel bir ruh haletinden başka bir şey değildir. Buralarda insan kendine emredilmesi gerektiğı inancına varmış ve o artık en olmayacak inanç ve düşünceyi sorgulama düzleminin dışına çıkarmış biridir. O sadece "inanın bir insan" olmuş, emredilene itaat etmekten başka dayanacağı bir sığınağı kalmamıştır. *Gruplarda emredilen her talimatın ne olduğunun bir önemi yoktur; grup narsizmi yaşayan biri için emrin yorumu bir tür itaatsizliktir. Grupta itaat ne kadar güçlenirse grubun "ahlak" dediğı şeyin etki alanı o ölçüde güçlenir. Grubun anonim aklına göre özgür insan ahlaksız, sapkın ve yoldan çıkmış biridir; çünkü o her konuda geleneğe değil, kendisine bağlı kalmayı isteyecek kadar pervasızdır.* İnsanın kendinden hareketle "iyi"yi yaratmaya kalkması grup açısından yapılacak büyük hatalardan biridir.

Gruplar istismara açık iktidar erkinin temerküz ettiği yerlerdir. İnsanları yönetme yeterliliğine sahip olduğunu pratikte meşrulaştırarak her tür toplumsal ilişkinin içinde yer alan, bir güç, etki veya otoriteden bahsedilebilir; bu insanlar üzerine kurulmuş iktidardır. Devlet, toplum veya gruplar olsun nerede bir düzenleyici bir mekanizma var ise orada bir otorite ve iktidar ilişkisinden söz edilebilir (Yayla, 2005). Bu yüzden grup, *grubun yönetimini elinde bulunduranların hükümetidir.* Grup üzerinde iktidar, grup bağlılığı olanların, gönüllü kulluk gösterenlerin bedenleri üzerinde kurulmuş bir otorite ilişkisidir. İktidar etmenin hangi türü olursa olsun güç (Ackerman ve Duvall, 2000), kudret, otorite, hükmetme iradesini yönetme kabiliyetiyle birleştiren kişi ya da grup, topluluk ya da kurumlar "öteki"nin idaresini elinde bulundurabilme, güç istencini çoğaltma arzusu içindedirler. Her tür grupsal yapılarda iktidar,

TİDSAD

ötekiler üzerinde ya da ötekilerle birlikte çalışır. Geleneksel anlamda iktidar ötekilerin eylemlerini kontrol etmek için bireylerin, kurumların ya da grupların yetenekleri ölçüsünde hedef arayışı içinde, ötekilerle ittifak halinde hareket etme kabiliyetlerine göre tanımlanır. Örneğın Hannah Arendt'e göre iktidar, asla bireysel mülkiyet değıldir, sadece grup birlikteliğini korumak amacıyla varlığı sürdürülen ve bir gruba aittir (Arendt, 2000).

Grubu var eden sorunlardan biri, gruba dair kimlik sorunudur. Grup üyeleri ortak bir kimlik temelinde eylemde bulunarak, grupta homojen bir anlayışla bireylerden bağımsız grup zihni denilen olguyu ortaya çıkarır. Grup zihni aynı zamanda grup içi etki süreçlerine bağılı olarak grupla özdeşleşme duygusu (Barclay ve diğ., 2005) ve grupta kolektif narsizmin ortaya çıkmasına neden olur. Grup eyleminin bilişsel, duygusal ve davranışsal tutarlılığı, grup üyelerinin aynı grup zihnine dâhil olmaları ile doğrudan ilgilidir. Bu durum bir taraftan grup kimliğini oluştururken diğeri taraftan grupta kimlik kaybının (anonimliğin) ortaya çıkmasına neden olur. Grup zihnine dâhil olma bireyin benlik algısını, grup üyeliğine uygun olarak konumlandırma, onda çeşitli kalıp yargıların stereotipik boyutlara ulaşarak kimlik yitimine neden olur. Kimlik yitimi, bireyin kimlik çözülmesi, grubun hükmü şahsiyetinde kendi şahsiyetini yok ederek barınması, aynı zamanda ilkel bilinçaltı kişilik biçimlerine gerileme anlamına gelir (Miller ve diğ., 1995). Burada kimlik yitimi, farklı şekillerde manipüle edilen ve bireyin grup içinde erimesi, kaybolması, o andaki bağlama göre konum alması demektir. Kimlik yitimi bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak kendini gruba göre konumlandırması anlamına gelir.

Gruplarda itaat söylemi, grupta yetkili veya yetkisiz, grup hiyerarşisinin altında veya üstünde yer alan tüm grup üyelerinin güç arayışı içinde olmalarıyla açıklanabilir mi? Başkalarının iradesi ve “gönüllü kulluk”ları üzerine kurulu iktidarın gücü, grup üyelerinin sadece gücü istemesiyle değıl, grubun aldatıcı itaat söylemi geliştirme yeteneğı ile de ilgilidir. Grupta yaşam, manipülatif itaat retoriğine ve grubun rıza üretme yeteneğıne bağılıdır. Her tür grupta iktidar zayıf olan üzerinde kurulur; zayıflık birey açısından başlı başına bir güç yoksunluğu ve acizlik halini betimlerken, grup açısından bir emniyet supabıdır. Grup yaşamı güçlü bireylere değıl, zayıf, itaatkâr, üretilmiş rızaya boyun eğen gönüllü kulluklar ve gruba karşı duyulan kolektif narsizm üzerine kurulur. Peki, insanlar gruplarda neden grup iradesine sorgusuz sualsiz itaat eder? Neden bir gruba dâhil oldukları zaman iradelerinden arınarak grup zihnine dâhil olurlar? Bu soru grubun gücü karşısında bireyin zayıflığının bizzat kendisi tarafından kabul edilmesiyle cevaplandırılabilir. İnsanlar her durumda güç arayışı içindedir ve gücü elinde bulunduranlara itaat ederler. Grup üyeleri eylemlerini, ilişkilerini ve iddialarını grup tarafından kabul görececek rasyonel gerekçelere dayandırmak isterler.

Gruplarda egemenlik; ödül sistemleri, pozisyon verme, sorumlu kılma, statü elde etme gibi araçlarla güçlendirilerek sürdürülür (Berger ve diğ., 2002). Üretilmiş rızanın benimsenmesi bireyi grup içinde giderek ayrıcalıklı konuma ulaştırır. İmtiyazlı olanlarla diğeriilerinin ilişkisi, “rıza üretimi” üzerinden açıklanabilir. İnsanların grup içerisinde kendi küçük çıkarları karşılığında rıza üretiminin etkisiyle egemenlikleri ve kişilikleri önemli ölçüde zayıflar. Üretilmiş rızanın etkisi zamanla birey üzerinde tahakkümün, dolayısıyla iktidarın kurulmasının imkânını verir (Alvesson, 2008). Grupta sosyo-kültürel veya ideolojik anlamda rıza, bireyler üzerinde tahakkümü ve kontrolü arttırmanın manipülatif aracı olarak kullanılır. Örgütsel ve grupsal yapılar ayakta kalabilmek için rızayı ve çalışanların arzularını tekrar üretmek

durumundadır. Bu yeniden üretim süreci yönetilenlerin üzerinde grup baskısını devam ettirmek amacıyla sözde onları avantajlı kılmak için yapılır.

Gruplarda İtaat Söyleminin Sorunsallaştırılması

Gruplar, uyguladıkları politikaların grup üyelerine kabul ettirdikleri, onlar için yararlı olduğuna inandırabildikleri ölçüde meşruiyet kazanırlar. Grupların bunu yapmalarının iki yolu vardır; bunlardan ilki kolektif narsizmlle beslenen “itaat retoriği”, ikincisi ise “rızanın üretimi”dir. Grup üyeleri grupta yapılanların doğruluğuna ve grup liderliğinin üstün yeteneği ile üzerine düşeni yaptığına inanıyorsa, grubun politikalarını benimser ve grup üyeliğini devam ettirir. Rosen’e (1996) göre bir grup yapısında meşruiyet, insanların gönüllü kulluklarını sağlayan manevi dinamiklerle ve menfaate dayalı çıkar ilişkileriyle sağlanabilir. Gruba bağlılık grup yapısının ve amaçlarının mutlak geçerliliğine dair inançla ve grubun menfaat sağlama yeteneği ile tahkim edilir. Grup üyeleri grubun sağladığı gücü karşılayacak başka bir gücün bulunmaması nedeniyle gruba katılma gereği duyabilirler. Bir grubun kendisine bağlılık kazandıran üstünlüğü kendisini iki yolla açığa vurur; bunlar tahakküm ve moral önderliktir. Nitekim Gramsci’ye (2010) göre insanlar herhangi bir toplumsal sorunla karşı karşıya geldiklerinde egemen bir gücün zihinsel kalıplarıyla hareket ederler. Bu aslında güçlü olana veya güce itaatten başka bir anlam ifade etmez. İnsanlar güce, kendi başına güçlü, yüce ruhlu ve üstün olamayacaklarını anladıkları zaman daha kolay yönelirler.

İtaatin temelinde her zaman bir köle ahlakı vardır. İnsan içinde bulunduğu her durumda içten içe gücü arzular; bu arzusunu fiili olarak hayata geçiremediği zaman daha güçlü olana itaat etme gereği duyar (Blass, 1991). Aksi halde aşağılık kompleksiyle gelen intikam, garez, hınç vb. duygulardan kendisini kurtaramaz. İtaat eden kendi varlığının birçok yönü üzerinde kontrolü yokken “efendi”, kendi varlığını bütün yönleriyle kucaklar ve sahip olduğu potansiyelin farkına varıp bunu sonuna kadar kullanır. Efendi ahlakının temel düsturu, insanın yalnızca kendi kendine itaat etmesidir. Kendi kendine itaat edemeyene emredilir. Böyledir canlıların doğası (Nietzsche, 2009) Köle ruhlu olan kendi kendisine değil, ancak başkalarına itaat edecek kapasitededir. Kişinin kendi kendine itaat etmesi demek, içinde yaşanılan dünyada bizatihi kendi yorumuna, kanaatlerine dayanan değer anlayışının peşinden gitmesi demektir. Köle ruhlu için sürüden (gruptan) atılmak, bir hayvanın sürüden ayrılmasıyla aynı anlama gelir. Bu bir bakıma ölüm demektir. Bu yüzden ki köle ruhlu gruba ölümüne bağlanır, grup liderine ölümüne itaat eder. Sürüye katılan birinin itaat söylemine koşulsuz bağlılıktan başka yaşamını dayandırabileceği hiçbir temel yoktur. Tarih boyunca itaat kutsanmış ve olumlanmış, itaatsizlik ise dışlanmıştır (Blass, 2000) Modern zamanlarla birlikte geleneksel dönemlerde rıza ve itaat üreten kurumlar artık din ve gelenek değil, modern bürokrasiler, endüstriyel örgütler, tüm rasyonel sistemler ve her tür örgütsel yapılardır. Fromm (1987) “İtaatsizlik Üzerine” adlı eserinde gruplar da dâhil olmak üzere modern örgütsel yapılar karşısında bireyin kendisi olarak kalma ayrıcalığının ortadan kalktığı, varoluşsal iyeliğini kaybettiği ve itaatin bir erdem olarak algılanmaya başladığını belirtir; zira grupların işleyiş yapıları grup ve birey arasında iki yönlü işleyişi değil, aksine gruptan insana doğru işleyen tek yönlü bir ilişkiler ağını ifade eder. Bu nedenle grup yapıları insanın çoğu kez kendini ifade etmesi için uygun bir eko sistem sunmaktan uzaktır. Emirler, talimatlar, planlar, programlar üst kademelerden aşağıya doğru iletilir ve her tür emre karşı koşulsuz itaat beklenir. Grubun anonim ikliminde bireysel inisiyatif yer yoktur; buralarda bireyler kişisellikleri ile değil, işlevsellikleri (kullanışlı olma potansiyelleri) ile değerlendirilir. Gruplarda kişi sadece bir araç konumundadır ve onu kendi

işleyiş mekanizmanın bir parçası olarak görür. Gruplarda sıradan insanlar bu yabancılaşmaya ve nesneye dönüşmeye “araçsal” bir değer atfettiği ölçüde gruba bağlılıklarını sürdürür.

Gruplar dâhil tüm modern kurumlar karşısında bireyin abartılı itaatkâr tutumunun altında yatan temel neden, bireyin kurumsal yapıların gücünden yararlanma ve bu güçten istifade edip kendisini korunaklı ve güvenceli kılmak isteğidir. Birey grupta her tür otoriteye itaat etmeyi, kendini grup dışında olmanın güvensizliğine tercih ettiği için grupta kalmaya devam eder. Abartılı itaat kişiyi gönüllü kulluk (Rosen, 2000) gösterdiği ve önünde eğildiği ölçüde liderin iradesinin parçası haline getirir. Bu durum her tür kurumsal dayatmaya ve istismara karşı bireyi açık hale getirerek onda “bireylik yitimi”ne neden olur. Birey bu durumda her tür manipülatif müdahaleyi, olağan bir durum olarak görerek kolektif bir narsizmle gruba bağlanır. Bu yolla fert olma yeteneğini kaybederek, dış dünyaya grubun anonim aidiyet penceresinden bakar.

İtaatkâr olmanın birey açısından olağan hatta övünülecek bir durum olarak algılanmasının arkasında, söz konusu kavramın tarihsel olarak olumlu bir anlam içeriğine sahip olmasının etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Bireyin üzerinde uygulanan otoriteye “isyan ahlakı”yla “hayır” diyebilmesi, toplum tarafından benimsenmediği gibi, grupsal yapılar tarafından asla kabul edilebilir bir tutum değildir. Bu tür bir davranış “sapma olarak görülür ve bu durumdaki bireyler grupsal yapının dışına çıkarılmak ve pek çok olanaktan yoksun bırakılmak suretiyle cezalandırılır. Bundan dolayıdır ki belli bir süre grup içinde kalmayı başaran her insan zamanla normalleşerek “itaatsizlik yeteneği”ni kaybeder.

İnsanın kendisini mevcut grupsal işleyiş sistemine itaat ederek söz konusu yapının içinde barınması, onun normalleşmesi demektir. Bireysel benliğin grup zihni içinde üretilmesiyle bireyler bilişsel yapılarını, tutumlarını, davranışlarını gruba uydurarak normalleşir ve disiplin altına girer. Normalleşmiş insanlar koşulsuz itaat için uygun kıvama gelmiş olurlar. Gruplarda beden iktidar söylemlerinin ürünü haline getirilmiştir ve özneyi salt bedene dönüştürmek, öznesiz (ruhsuz) bedenler yaratmakla aynı anlama gelir (Allan, 1998). Böylece itaatle disiplin altına alınarak yaratılan ruhsuz bedenler üzerinde iktidarın egemenliği daimileştirilmiştir olur. Bu yolla birey üzerinde kurulan iktidar etme gücü, her grup üyesinde kendi gücünü pekiştirir. Gruplarda yitirilmiş kimlikler, kaybedilmiş bireysellikler, öznenin ortadan kalkarak nesneye dönüşmesi, normalleştirici güçlerin ürünü haline gelir. Grupta itaat söylemi ve rıza üretimi ile yaratılan yitik kimlikler, grup zihni tarafından şekillenen ilişkiler sistemi içerisinde oluşturulur. Bireyin grup karşısındaki konumu, onun grup çıkarlarının aracısı olduğunu gösterir (Foucault, 2002). Sürekli denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan insan, kendi kimliğine bağlılığını kaybetmekle baş başa kalır. Birey gruba katılmayı her ne kadar gücünü tahkim etmek için düşünse de sonuçta grupta birey, kendini yönetme ve anlama gücünü kaybeder, güçsüz, güvensiz ve umarsız biri haline gelir.

Birey grupta edilgen bir deneyim yaşar; araçsal ilişkiler, göstermelik yaşamlar, birbirine göre konum belirlemiş gayri samimi davranışlar, sabit tepkiler, otomatik bir yaşam düzeni, grup davranışının genel karakterinin belirleyicileridir (Bröckling, 2001). Grup yaşamına egemen olan genel karakter aşırı uyum yani konformizmdir. Bu yapılar içinde birey uysal, rıza üretimiyle malul, itaatkâr, boyun eğici, kadercı ve kolektif narsizm duyguları içindedir. Bireysel sorumluluklarını ve onu birey yapan değerleri yâdsıma eğilimiyle grubun doğal olmayan ortamına olduğu kadar, yaşadığı topluma da yabancılaşmıştır. Üyelerinden abartılı bir itaat beklentisi grupların genel karakteridir. Ellerindeki imkânlarıyla itaat ve rıza üreterek hedeflere

ulaşmaya çalışırlar oysa itaatkâr bir nesne olmakla, tutumu ve davranışı kendisine ait bir fert olma arasında mesafe uzundur. Peki, gruplar üyelerini neden itaate ve gönüllü kulluğa zorlarlar? Üyeler kimlik yitimine yol açacak davranışlar içine neden girer. Birey güven duygusunu pekiştirmek, güç ihtiyacını tahkim etmek için kimliğinin baskılanmasına neden rıza gösterir? Yoksa bireyin kimlik yitimine neden olan grupların baskıcı ve manipülatif karakteri midir? Bu ve benzeri sorular bizi grubun baskın kimliği karşısında bireyin takındığı edilgen tavrın zamanla bireylik yitimine neden olduğu gerçeğine götürür. İnsan grupta bir özne değil, bir araç ve sadece bir analiz konusudur. Gruplarda insan nesneye dönüştükçe itaat etme ve üretilen rızaya boyun eğme yeteneği artar; sonunda birey gönüllü kulluk göstermek için uygun kıvama gelir.

Gruplarda Bireysel Kimliğin Yitimi

Kişilik (identity), kişinin kendine özgü farklılıkları, onun belirgin özellikleri ve kişinin özyapısına uygun özgünlüklerinin tümüdür. Bir insanın kişiliği, onun ayırt edici özelliklerinin bütünüdür; bireyin kim olduğuna dair zihinsel tasarımıdır (Ozer ve Benet, 2006). Bireyin “ben kimim?” sorularına verdiği cevap, bireyin kendisine ilişkin süreklilik ve aynılık bilincidir. Kişilik, kişinin yetenek ve özellikleriyle onu kendine özgü kılan maddi ve manevi vasıflarının tümüdür. En genel anlamda kişilik, bilinçli bir insanın kendini (ben) benzersiz ve eşsiz bir özne olarak kavrama biçimidir Benlik (self) ise öz varlık bilinci, birini kendisi yapan özellikler ve niteliklerin tümü, özne olarak “ben”in, nesne olan “ben” hakkındaki düşüncesidir (Leary ve Tangney, 2012). Benlik insan zihninin sosyal tecrübelerle biçimlenen ve potansiyel haldeki yapısal bütünlüğüdür. Kendi varlığının bilincinde olan kişinin öznel psikolojik özelliği, kişisel bilinç düzeyindeki bireylik algısıdır. Benlik (self) insanın dünyada yer alma duygusu, kişinin kendi varlığına verdiği anlam, dünyadaki özgün değeri ve konumuyla ilgili hissettiğidir. Kişilik, bireyin belirli ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı ve farklı bir varlık olarak algılanmasını sağlayan bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerinin tümüdür.

İnsan sadece görünen, somut ve fiziksel yanlarından ibaret değildir; o maddi olarak çeşitli vasıflara sahip bir beden, ancak onu diğer varlıklardan ayıran, onu insan yapan kendine özgü bazı özellikler ve değerler dizgesine sahip psikolojik ve ruhsal bir niteliktir. Onu diğer insanlardan ayıran, mekanik bir varlık olmaktan ayıran maddi özellikleri, psikolojik ve manevi yönü onun kişiliğini oluşturur. Konu birey özelinde ele alınırsa, “benlik” ve “kişilik”, toplumsal düzlemde ele alınırsa “kimlik” kategorisi söz konusu olmuş olur. Ne tür yeteneklerim var, zaaflarım nelerdir? Ben neyim ve ne olmak istiyorum? Soruları benlik ve kimlik ile diğer insanlar tarafından nasıl algılanmak, tanınmak ve bilinmek istiyorum? Soruları ise kimlik kavramıyla ilişkilidir.

Benlik ve kişilik bireyin kendi özelinde cereyan eden olgular iken, grupsal ve toplumsal düzlemde onun yerini tayin eden özellik ve niteliklerinin bütünü onun kimliği ile ilgilidir. Benlik ve kişilik bireyin iç dünyasında oluşurken, kimlik onun dışındaki dünyadan ve toplumsal çevreden kazanılır. Kimlik, planlanmış davranış veya yüklenilmiş rollerin sonucunda oluşur; bu yüzden farklı toplum türlerinde ve farklı düzlemler alternatif kimlikler tercih edilebilir. Kimlik, kişinin çeşitli gruplarla ilişkilerini, kendine ve söz konusu gruplara karşı olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin eder. Kişilik bireyin öznel dünyası ile ilgili olduğu için alternatif kişilik yapılarından söz edilemez. Kimlik, sosyal olarak şekillenir ve kişinin kimlik algısına dair iradesi dışı yansır. Kişinin grup tecrübesi ve ferden kendini algılama biçimi onun benlik algısı, kişiliği ve kimliği üzerinde etkili olur. Nihayet söz konusu kavramlar, grup tecrübelerine ve sosyal yaşama paralel olarak oluşur. Benliğin algılanması gözlem ve yansıma yoluyla, kişinin

kendini kendi gözleriyle görmesi onun kişiliği ile başkalarının gözleriyle görüp değerlendirmesi ise kimliği ile ilgilidir. Kimlik terimi altında birçok fikir birleşir ve farklı kimlik türleri vardır. Bunlardan biri *bireysel kimliklerdir*. Kişiyi ötekilerden ayıran ve kendi algısına göre oluşmuş kimliklerdir. Diğeri *kişisel kimliklerdir*; kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, çeşitli gruplar, kulüpler ve gönüllü kuruluşlara üyeliği nedeniyle edindiği kimliklerdir.

Grup içerisinde birey benliğini diğer grup üyelerinin kendisine olan tepki, tutum ve davranışlarından çıkardığı sonuçlara göre algılar. Bireyin kendini başkaları üzerinden algılaması (self-perception), onun benliğinin ve kişiliğinin başkalarının etkisiyle oluştuğunu gösterir. Böylece birey grup içinde başkalarının arzusuna göre biçimlenen yeni bir kimlik kazanır. Kişinin benliği bireyci kültürlerde daha bağımsız olarak şekillenirken, grupsal ve her tür örgütsel yapılar içinde toplulukçu ve bağımlı olarak şekillenir. Başkasına bağımlı kişilik yapıları aslında kişiliğin kaybından, bireyliğin yitiminden başka bir anlam ifade etmez. Kişilik yitimi bir kişiliksizleşme, kişilik çözülmesi ve kişilik kaybı durumudur. Bu bazen bizzat bireyin kendi benlik saygısının kaybedip, benlik algısının azalması nedeniyle kendisinden kaynaklanır. Kişili kaybı veya yitimi bazen de kişiliksizleştirme yoluyla, bireyin kimliğini kaybetmesi, grupta erimesi ya da ilkel, bilinçaltı kişilik biçimlerine gerilemesi şeklinde kendisinin dışındaki güçler tarafından meydana gelir.

Kişilik yitimi ile ilgili kritik sorular şunlardır: Eğer grup kimliğinin grup davranışının temeli olduğu kabul ediliyorsa, tüm normların grup tarafından belirlendiği bir vasatta birey grup içinde gruptan bağımsız kendi kimliğini nasıl oluşturacak veya nasıl koruyacaktır? Grup içinde tek psikolojik gerçeklik birey midir yoksa grup mudur? Bu sorulardan birincisinin cevabını sosyal etkileşimde güçlü olan, zayıf olan üzerinde etkilidir, ikinci sorunun cevabını ise “grup” şeklinde verecek olursak, bireylik yitiminin grupta kaçınılmaz olduğunu da söylemiş oluruz. Gruptan bağımsız bireyi öne çıkararak soruyu cevaplandırma yolunu tercih edersek bu durumda birey-grup etkileşiminde birçok kişiden oluşan grup karşısında bireyin tek başına merkezi bir yer edinmesinin zor olacağı açıktır. Belirtmek gerekir ki birey-grup etkileşiminde bireyin konumu niteliksel bir gerçeklik değil, niceliksel bir konumdur.

Gruplarda grubun normlarına uyma yoluyla (konformite) elde edilen güven duygusu ve sosyal onay sağlamanın verdiği emniyet hissi, bireyin gruba dâhil olmasının temel nedenidir. Bireylik gibi bir duyarlılığı olan birinin grupta bulunma isteğinin herhangi bir rasyonel temelini bulmak kolay değildir (Maxwell, 1991). Kimlik ve kişilik sahibi her bireyin grupta karşılaştığı temel sorun, grup içinde bireysel farklılığını korumanın güçlüğü nedeniyle, sürecin sonucunda bireyselliğin yitimiyle baş başa kalmasıdır. Ait olduğu grubun kimliğinden başka ve kendisini o grubun içinde farklı kılabilecek bireysel kimliğe sahip olmayan biri, bir süre sonra bireyselliğini yitirecek ve sadece ait olduğu grubun normlarına sıkı sıkıya bağlanarak, bu aidiyet ilişkisi yoluyla elde ettiği grup kimliğine, sahip olduğu en değerli kimlik olarak sarılacaktır. Söz konusu birey için “toplumsal hayat”ta kendini koruyabilmenin yegâne yolu, grupta kalmak olacaktır. Kendini ifade edebilmek, benlik onayı sağlamak ve aidiyetin sağladığı güven duygusunu kaybetmemek için birey, sahip olduğu biricik önemli kimlik olan, grup aidiyeti yoluyla kazandığı kolektif kimliğe sıkı sıkıya sarılacaktır (Maxwell, 1991). Grup veya toplum içinde, bireyin diğerleri tarafından görmezlikten gelinmesi, sosyal algılanırlılığının olmaması, kaçınılmaz olarak benlik yitimine neden olarak onu kendine yabancılaştıracaktır. Birey grupta

ilk karşılaştığında birinci tür tepki olarak gösterdiği grubu "onaylama" nedeniyle kendi benliğinin dışında alternatif benlikler seçtiğini göstererek kimlik kaybına zemin hazırlamış olur.

Gruplara katılan bireyin karşılaştığı temel sorunların başında kalabalık içinde tekil birey olma duygusu ve sorumluluğunun ağır baskısı altında kalmaktır. Bu yaklaşıma göre, insanlar abartılı itaat söylemine ve grup otoritesine karşı gelmemek için temeldeki tepkisel, saldırgan ve bencil doğalarını baskılamaya çalışırlar (Burger, 2002). Bu bastırılan insani özellikler onun kimliğini ve kişiliğini örseleyen bir durum ortaya çıkararak kimlik yitimine neden olur. Kişilik yitimi yavaş ilerleyen bir süreç olduğu için birey bunun farkına kolay kolay varamaz; bu ancak dışarıdan bir gözlemci tarafından tespit edilebilir. Birey kendi otantik doğasına göre özel yaşamını sürerken kendi kişiliği ile baş başa, tutum ve davranışları kendisine ait biri olarak yaşar. Ancak bir grup içinde kendini ifade etmeye başlayınca ilk karşılaşacağı durum, grubun anonimleştirici yapısıdır. Bu farklılık grup içinde birlikte hareket etme, çoğul kimlikler belirleme, bireysel sorumluluğun dağılması şeklinde kendini gösterir. Bu durum bireyin özel dünyasını değiştirerek grupta bulunmanın gereğini sorgusuz sualsiz yerine getirmenin sonucunda zamanla bireysel sorumluluk duygusunu kaybederek anonimleşir. İşte bu bireylik yitiminin diğer bir ifadesidir.

Gruplarda birey grubun zihnine göre düşünür, grubun gözüyle olayları görmeye çalışır. Burada grubun zihni bireyin zihninin yerine geçtiği için, grup içinde birey davranışlarının duygusal, bilişsel yönü zayıflar; gruba bağlı veya bağımlı olan insanların davranışları çoğu kez irrasyonel, mantıksız ve tepkiselidir. Zira gruplara göre kimlik oluşturan insanların davranışları olağan sosyal ve kişisel kontrollerin dışında kalmıştır. Grup davranışlarındaki bireysellikten uzak anonim karakteri, zamanla anti-bireysel davranışların artmasına ve anonimliğe neden olur. Anonimliğin doğası gereği bireyin kendini gözleme ve değerlendirme yeteneği zayıflar, bireysel varoluşun ve değerlendirmenin önemi azalır, sosyal değerlendirmenin önemi artar. Burada sosyal değerlendirme başkalarının kendisini nasıl gördüğüyle ilgili kaygı düzeyidir. Birey grup içinde bir kolektif narsizmle gözlerini kendi benliğinden dış çevreye çevirdiği için kendini nasıl gördüğü ile değil, başkasının onu nasıl gördüğüyle daha çok ilgilenir. Bu yüzden gruplarda bireyin suçluluk, utanç, korku ve grup normlarına bağlılık duygusu gelişirken, kendini kontrol etme ve benlik algısı zayıflar. Birey grup dışında iken kendi adına kendini kontrol etmenin sonucunda bazı ketlenmiş davranışları vardır; ancak gruba dâhil olunca kendi davranışları üzerindeki ketlenme gevşetilerek, grubun verdiği güç algısı ile birlikte saldırgan davranış gösterme eğilimi güçlenir.

Le Bon (2015) kalabalıkta kişinin taşıdığı duyguların bulaşıcı olduğundan söz eder. Bu yüzden söz konusu duyguların grubun diğer üyelerine telkinle sıçrayabilme yeteneği yüksektir. Gruplarda sosyal bulaşma, insanların normalde sahip olduğu kontrol mekanizmalarının kırılmasına neden olur. Gruplarda bireyselliğin yitirilmesine neden olan en önemli etken bu anonimliktir. Grup üyeleri kendi kimliklerinin grup içinde korumanın önemine inanmadıkları zaman bireylik yitimi daha belirgin olur. Bu yüzden grubun anonim ortamında kendilerine has kimliklerinin olduğunu daha kolay unuttur, davranışlarından dolayı kendilerini daha az sorumlu hissederler. Birey, grubun anonimleştirici doğası nedeniyle grupta bireysel kimliğini kaybederek, onun erimesine ve buharlaşmasına göz yumar. Böylece o bireysel kimliğe karşı, grup kimliği çerçevesinde gelişen bir kimliksizlik üzerine kurulu yaşama savrulur. Tek başına rasyonel ve benlik-farkındalığı yüksek bir varlık olan bireyin, gruba girdiği andan itibaren kimliğini kaybetmekten, grubun elinde edilgen bir varlığa dönüşmekten başka seçeneği yoktur.

Grup içinde birey kendi benliğine ve özel tarihine attığı önemi kaybederek tarih dışı bir varlığa dönüşür.

Buraya kadar anlatılan iddiaları destekleyen çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Gruplarda bireylik yitimi üzerine yapılan bu araştırmalardan en çarpıcı olanlardan biri Zimbardo'nun yapmış olduğu araştırmadır. Bu çalışmada, 18 erkek öğrenciden dokuzu "tutuklu", diğer dokuzu da "gardiyan" rolü için rastgele seçilmiştir. Başlangıçta yapılan testler açısından bu iki grup arasında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. Araştırmanın gerçeğe daha uygun olması amacıyla denekler rolleri konusunda herhangi bir çalışmaya tabi tutulmamıştır. Tutuklu rolünde araştırmaya katılanlar evlerinde ya da sokakta tutuklanmış, üstleri aranmış, kelepçe takılmış ve Stanford Üniversitesi'nde "cezaevi" olarak hazırlanan bölüme getirilmişlerdir. Tutukluların parmak izi alınmış, elbiseleri çıkarılmış ve bit ilacı sürülmüştür. Daha sonra tutuklular, tek tip elbise giydirilerek üçerli gruplar halinde hücrelere konulmuşlardır. Gardiyan rolü üstlenenlere üniforma giydirilmiş, güneş gözlüğü takılmış ve ellerine düdük, sopa ve hücrelerin anahtarları verilerek 8 saatlik vardiyalar halinde çalışmakla görevlendirilmişlerdir. Birkaç gün içinde her iki taraf da rollerine uyum sağlamaya başlamıştır. Ancak, denekler rollerine kendilerini öylesine kaptırmışlardır ki, iki hafta sürmesi planlandığı halde deney *altıncı* gününde sona erdirilmiştir. Çünkü gardiyanlar çoğu zaman tutukluları insafsız, keyfi biçimde cezalandırmışlar, giderek daha vahşileşmişlerdir. *Birbirlerini sadece kimlik numaralarıyla çağıran tutuklular, gardiyanlara başkaldırmayı denemişlerse de kısa süre içinde sinmişler, gardiyanların en aşırı isteklerine dahi boyun eğmişlerdir. Bir süre sonra tutuklularda psikosomatik belirtiler, şiddetli depresyon, ağlama nöbetleri vb. görülmüştür. Bu çalışma, deneklerin grup içinde belli bir süre kalan insanların anonimleştiğini, duruma göre daha saldırgan davrandıklarını göstermiştir.* Araştırmada bireylik yitimi, birey ve grup psikolojisini "bireysel kimliğe karşı kimliksizlik" dikotomisi üzerine kurulu olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Araştırma tek başına rasyonel ve benlik-farkındalığı yüksek bir varlık olan bireyin, gruba girdiği andan itibaren kimliğini kaybetmeye başladığını başka bir kimliğe (rol kimliği) dönüşmekten geri durmadığını göstermiştir (Eren, 2014).

Rıza Üretim Merkezleri Olarak Gruplar.

Rıza üretimi ilk defa W. Lippman tarafından Public Opinion (1922) kitabında kullanılan bir kavramsallaştırma ve daha sonra kavramı Garmchi, N. Chomsky ve E. Herman geliştirmişlerdir. Kavram normal koşullarda insanların karşı çıkabileceği durumlara olumlu bakmalarını veya tepkisiz kalmalarını sağlama anlamına gelmektedir. Rıza üretimi insanların aslında istemedikleri ve muhalif oldukları gelişmeleri ister duruma gelme ve onların yanında yer almalarının sağlanması durumudur. Diğer bir ifadeyle kişilerin ihtiyaç duymadıkları şeylere ihtiyaç duyduklarını sanmalarını, kabul etmeyecekleri şeylere rıza göstermelerini sağlamaktır. Aslında rıza üretimi bireyin başta kontrol altına alma, pasifleştirme, etkisiz hale getirme, sonra da başta karşı çıktığı duruma rıza göstermesini sağlamadır. Kontrol altına alma söylemi, herkesi yönetim hedeflerine ortak etme, söz konusu hedefleri savunur hale getirmeyi amaçlar. Rıza üretiminin asıl amacı "düşünce denetimi" sağlamaktır. Rıza üretimi sürecinde gerçeklik düşünceye ulaşmaya kadar değişim sürecinde geçirilir yani dolaylı olarak kişiye sunulur (Van Dijk, 2003). Bu dolaylılama sürecinde gerçeklik farklı biçimlerde doğruluk oyununa sokularak aldatici bir retorik şeklinde yeniden üretilir. Gerçeklik düşünceye ulaşmaya kadar geçirdiği söz konusu değişim sürecinde çoğu kez manipülatif amaçlarla içeriği boşaltılarak sunulur. Aslında

bu süreçte dolaylılama gerçekliğin çarpıtılması ve kılık değiştirmesidir. Bu yolla temel gerçeklik aldatıcı bir şekilde dil aracılığı ile yeniden kurularak rızanın üretimi sağlanmış olur.

Genel olarak toplumsal yaşamın bütün alanlarında ve özel olarak gruplarda rıza üretimi farklı yöntemlerle yapılabilir. Bunları aşağıdaki gibi belirleyebiliriz:

Zihinleri manipüle etme. Her tür rıza üretimi sürecinde olduğu gibi gruplarda ikna, itaat ve kabullendirme sürecinde iletişim araçları manipülatif amaçla kullanılır. Grupta zihin yönlendirme yoluyla statükoya alternatif olabilecek her tür yapılanmanın önü kesilmeye çalışılır (van Dijk, 1994). Gruplarda kurulu iktidar sahip olduğu manipülatif iletişim araçlarıyla ve bireylik yitiminden sağlanan bir kolaylıkla duyguları yönlendirerek grup üyelerini sıkı kontrol altına alır. Böylece birey derin bir teslimiyet duygusuyla grubun liderini, grubu ve grubun oluşturduğu düzeni alternatifsiz görmeye başlar (Mestrović, 1999). Grup liderinin iradesi grubun iradesi olarak takdim edilerek bireylerin zihninde somutlaşması için yeni bir söylem düzeni kurgulanır (Sholle, 1994). Gruplarda iletişim sürecinde yer alacak olayların konulaştırılması da tümüyle grup liderinin iradesine kalmıştır. Grup gündemini neyin oluşturacağı, grup zihnine veya liderin iradesine göre belirlenmesi grup liderinin inisiyatifindedir (Noelle-Neumann, 1998). Gruplardaki rıza üretimi de grup liderinin iradesi doğrultusunda imal edilir. Gruplarda diğer insanların sorunlarının gündem yoluyla yaygınlaştırılması, rıza üretimine katkısı olduğu ölçüde mümkün olabilir. Kiřileri manipüle etme sürecinde düşünceleri simüle etme, grupların rıza üretme yeteneğine kalmıştır.

Krizin vurgulanması. Bu süreçte grubun aleyhine olan enformasyondan grup üyelerini haberdar etmek suretiyle, üyeler arasında dayanışma ve bağlılık duygularının artırılmasına özel bir çaba gösterilir. Grubun aleyhine olabilecek haber içeriklerine insanların vakıf olması sağlanarak ortak düşman üretimi yoluyla safların sıkılaştırılmasına, grup üyeleri arasında dayanışma duygularının güçlendirilmesine çalışılır. Bu süreçte habere konu olacak olay sonuçları itibariyle ne kadar olumsuz ise, habere konu olma ihtimali de o ölçüde muhtemeldir (Galtung ve Ruge, 1999). Gruba ait sorunlar, zihin yönlendirme yoluyla ne ölçüde yaygınlaştırılırsa, itaat ve fedakârlık konusunda grubun rızasını (onayını) almak o ölçüde mümkün olabilir. Bireysel akılı manipüle etme ve gerçekliği çarpıtarak, gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak (simüle etme) bu süreçte sık rastlanan manipülasyon teknikleridir.

Duyarsızlaştırma. Gruplarda insanların kendi özel gündemlerine duyarsızlaştırılmak suretiyle manipüle edilmeleri daha kolay hale gelir. Kayıtsızlaştırma aslında grup üyesini grubun dışındaki dünyadan kopararak onu “grubun küçük dünyası”na hapsetmek suretiyle, grubun dünyasının dışında kendisine uygun bir ekosistemin olmadığı inancıyla, grupta olup biten her şeye insanın razı olmasına çaba gösterilir. Böylece “grup zihni” ile “bireysel zihin” arasında aldatıcı bir konsensüs sağlanmaya çalışılır. Birey ne kadar gruba kapatılır ise, kendi özel gündemine ve dışarıdaki gerçek yaşama o ölçüde kayıtsız ve duyarsız kalır.

Enformasyonla cahilleştirme. Grup liderinin zihnine uygun enformasyonun (bilginin değil) üretilmesi ve kontrolünün sağlanması rızayı oluşturmak ve statükonun devamını sağlamak için son derece önemlidir. Bu ancak “hatalı bilinç” inşa etmekle mümkün olabilir. Gerçeği yansıtmayan, olguya ve olaya aykırı enformasyon, hakikat söylemiyle sunulmak suretiyle, bireyin olayların içyüzünden ve yaşamın gerçeğinden habersiz kalması sağlanır. Bireylik yitimi nedeniyle analitik çıkarım yeteneğini kaybetmiş bireyin gerçekte olanla olması gereken arasındaki farkı kavrama yeteneği göstermesi beklenemez. Bu nedenle çok sayıda

yanıltıcı ve hatalı enformasyon arasına serpiştirilen birkaç doğru bilgiyle bireyin zihni manipüle edilmeye çalışılır. Zira “bilgi”nin her tür sömürünün aldatılmanın ve kötü niyetli yönlendirmenin önündeki engel olduğu bilindiği için, takipçilerin bilgisizliği ölçüsünde grup lideri kendini emniyette hisseder. Aslında insan istismarına dayalı örgütlenme modellerinde amaç bilgi vermek değil, enformasyonla doğru bilgiyi perdelemektir. Bu nedenle bu tür gruplarda insanları cahil bırakma, rıza üretimi için başvurulabilecek önemli stratejilerden biridir.

Olağanlaştırma. Grubun yaşadığı mevcut olumsuz durumlar grup zihni tarafından olağanlaştırılırken, olumlu yanlar grup yönetiminin olağan başarılarından biri olarak sunulur (Freire, 1995). Bu bir bakıma yaşanan tüm olumsuzlukların normalleştirilmesi yoluyla rızanın tahkim edilmesinin sağlanmasıdır. Yaşananların aslında grup liderinin hatası değil, grup üyelerinin “sınav”ıymış hatta imancı (fideist) bir anlayışla Tanrı’nın onları muhatap alması ve sınamasıymış, kaderin bir cilvesiymiş gibi sunulur. Shayegan’ın (1997) ifadesiyle başarısızlık, özellikle dini gruplarda Tanrı’nın uyarısı şeklinde algılanarak sevinç kaynağı bile olabilir. Weber (1999), rızayı dinsel düşünce ile belirli davranış tarzları arasındaki ilişkiyi anlaşılır kılarak açıklar. Weber’e göre Protestanlık, “dünyevi mesleklerde ödevin yerine getirilmesinin, ahlaki eylemin en yüksek içeriği” olarak görülmesinin yolunu açmıştır. Protestan toplumlarda rızayı doğuran unsur, insanların başkalarıyla çekişmeyi bir kenara bırakıp, kendi işlevini yerine getirmesinden doğan ortak bilinç düzeyine ulaşmış olmaktır. Bir toplumsal yapı içinde ortak asgari bilinci korumanın yolu, bireyleri toplumsal bütüne bağlayan yasaklar, değerler ve kutsallıklara dayalı (Aron, 1994) rızanın üretimidir.

Umut geliştirme ve ham hayal kurma. Olumsuzluklar karşısında gruplarda bağlılığın zayıflamaması, ayrılmaların ve kopmaların yaşanmaması, grup dinamizminin korunması için, kutsal gördüğü imgelerden, yücelttiği simgesel kişilerle grup üyeleri aldatılmaya devam edilir. Bu süreçte grup psikolojisine her zamankinden daha fazla ham hayal ve boş ümitler egemen olur (Fromm, 2001). Hiçbir sağlam temele dayanmayan umut, daha büyük bir canlılıkla ve daha büyük bir gayretle grubun irrasyonel iklimine yayılır. Ham hayal veya boş umutlar mevcut sorunlara (krize) karşı rıza üretmek için kullanışlı araçlardır. Diğer taraftan sanki grubu krize sokan lider değilmiş gibi, grubu krizden kurtaracak olanın grup lideri olacağı bilinci oluşturulmaya çalışılır. Bu bilinç, grup liderine daha fazla tabi olmaktan, ona gönüllü kulluk göstermekten başka bir kurtuluş umudunun olmadığı şeklinde alttan alta işlenen bir hatalı bir bilinçtir. Hatta grubun başına gelen sıkıntının grup liderine tam teslimiyet göstermemekten kaynaklanmış olabileceği şeklinde aldatıcı bir söylem yayılır. Bu aynı zamanda bireyleri mevcut duruma razı etmenin başka bir yoludur. İnsanı her istenenini yapmaya razı etmenin yolu aslında onu korku ve umut arasında bir noktada bırakmaktır. Bu, tahammül edilemez durumu insana sevdirmekten başka bir anlama gelmez.

Kuşku yayma ve aporetik söylem. Belirsizlik zamanlarında olaylar insanlara aporetik şekilde yansıtılır. Burada aporia, konuşmacının ne dediğini bilmemesi, meseleyi nasıl anlatacağına karar verememesi, olup bitenlerle çözüm önerileri arasında ilişki kurulamaması bir tür şaşkınlık ve afallama durumudur (Domenach, 1995). Sorunun karmaşıklığı nedeniyle bir sonuca varılamaması durumunda aporetik söylem kaçınılmaz olur. Bu durumda işler çığırından çıkmış ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Başta grup lideri olmak üzere herkesin konumu ve itibarı büyük yara almıştır. Bu fırtınalı dönemle liderin gemiyi karaya ulaştıracağına dair inanç önemli ölçüde azalmıştır. Gruba olağan dönemlerde egemen olan söylem işe yaramaz hale gelmiş, grup onu ayakta tutan dinamizmini kaybetmiş, işler belirsiz ve tuhaf bir hal almıştır. Bu

dönem, grup liderinin mevcut durum karşısında ne yapacağını ve ne söyleyeceğini bilemediği bir kriz durumu ifade eder. Bu aslında muamma veya içine düşülen açmaz karşısında kilitlemeye ya da kafa karışıklığından başka bir şey değildir. Çaresizce iletişim araçlarının politik etkileri kullanarak grup uyutulmaya devam edilse de, içinde bulunulan durumun vahameti bu tarz bir yöntemle aşılamayacak kadar ağırdır. Grup ne kadar uğraşırsa uğraşsın sorunların üstesinden gelemeyeceğinin farkındadır. Grubun bu dönemde ortaya koyduğu eylemler, aslında bu içinden çıkılmaz durum karşısında gösterdiği sonuçsuz ve çaresiz çırpınmalardır. Çaresizce ortaya konulan her başarısız eylem kurtuluş umuduyla değil, içinde bulunulan durumun tahammül edilmezliği ile ilgilidir.

Rıza üretimi sürecinde grubun enformasyon üretme yeteneği, grup yapılanmasının temel koruyucusu haline gelmiştir. İnsanların, toplumsal gerçekliğin değil, grubun gerçekliğine kapanmaları, ayakta kalabilmek için birbirine daha fazla sarılmaları dışarıya karşı sivil itaatsizlik şeklinde yansıtılırken, bu aslında grup içine yönelik rıza imalinden başka bir şey değildir. Gruplarda rızanın üretimini etkisi, grup üyelerinin entelektüel düzeyleri ile ilgilidir. Grupların bunaltıcı ve köreltici ekosistemi eğitilmiş, yüksek vasıflı ve entelektüel düzeyi yüksek, analitik çıkarım yeteneği gelişmiş insanlara pek elverişli değildir. Bu yüzden buralarda rızanın imali için sağlam gerekçeler bulmaya, sofistike yöntemler geliştirmeye fazla gerek yoktur. Bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için tahakküm altında kalmaya rıza gösterenler, kolektif/grup narsizmi, abartılı bir itaati ve akıl almaz her eylemi ahlaki temele oturtmakta pek fazla zorlanmayacaklardır.

İradesi rıza üretimine maruz kalmış birey, bütün bu olumsuzlukları statükonun kendi aleyhlerine olan her tür sıkıntıyı kadereci bir yaklaşımla kabule hazır hale getirilir. Bu durum aslında birey açısından rızanın imaliyle malul olma halinden başka bir şey değildir. Bu yolla grubun gerçeği yaşamın gerçeğiymiş gibi doğallaştırılarak normalleştirilir. Her tür başarısızlık irade dışı bir şey olarak algılatılmaya çalışılarak kaçınılmaz olduğu (kader) yönünde bir kanaat oluşturulmaya çalışılır. Doğal gibi görünen bu grupsal gerçek, kendini tüm grup süreçlerinde gösterir. Grup liderinin olağandışı yeteneklerine rağmen yine de olumsuzluklar ortaya çıkıyor ise bu kaçınılmaz varoluşsal bir durum gibi gösterilir. Grup bu süreçte “kendine yontan önyargı” veya “temel tutum hatası”yla tüm başarıları grup liderinin stratejik aklıyla, başarısızlıkları ise grup üyelerinin yetersizliklerine ve durumsal faktörler üzerinden açıklamaya çalışır. Grubun başarılarını sadece grup liderinin sıra dışı yetenekleriyle açıklamak, başarısızlıkları açıklarken grup liderini akla getirmemek grup liderine gösterilen “gönüllü kulluk” pedagojisinden başka bir anlam ifade etmez. Normalleştirme, dramatikleştirme, kadere sığınma, kutsallaştırma ve kurallaştırma gruba egemen olan psikolojik söylem biçimleridir.

Grup yapıları içinde yukarıda dile getirilenler, buralarda tahakküme gösterilen rızanın nedenlerini açıklamak bakımından bazı ipuçları sunmaktadır. Toplumun çeşitli katmanlarında (aile, kurum, cemaat, tarikat, tüm sivil toplum örgütleri) imal edilen rıza aşağı yıkarı aynı nedenlerle ve aynı yöntemlerle üretilir. Rıza üretimine bağlı kalan birinin zamanla söz konusu yapı içinde bulunmayı kendi tercihiymiş gibi algılaması da bir yanılmasından başka bir şey değildir. Gruplarda maddi veya manevi çeşitli menfaat ilişkileriyle çevrelenmiş bir yapı içerisinde bulunmanın yarattığı amansız baskı ve grup zihni tarafından dikte edilen koşulların boyunduruğu altında birey aslında yalnız, tek başına ve çaresizdir. Başkalarının gücünden yararlanma amacının sağladığı görece tatmin rızanın nedenleri arasındadır. Sözü edilen başkalarının gücünden yararlanma arzusu sadece “gönüllü kulluk” yaratmakla kalmaz, aynı

zamanda bireyin gruptan ayrılmasını zorlaştırarak içinden çıkılmaz hale getirir. Zira oyuna katılmak en baştan oyunun kurallarına “rıza” göstermeyi gerektirir. En başında gruba katılma tercihi onun kural ve normlarına yönelik rızayı üretir. Bu süreçte kural ve ilişkileri doğal bir zorunluluk olarak sunmak, onlara gösterilen rızayı üretmenin başlıca aracıdır.

Gruplarda bireyler için rızanın imali veya üretimi bireyin zihnini gerçeklik dışına yönlendirir. Ancak burada grup yönetimi rıza üretimini her ne kadar gerekli veya “faydalı yanılısama” olarak görse de, ortada bir yanıltmanın ve aldatmanın olduğu açıktır. Yanıltılan sosyalleşme, güç devşirme veya sinerji yaratma hangi amaçla olursa olsun grup üyeleridir. İkna etme, itaat ettirme, kaynakları kontrol etme gibi farklı araçların kullanımı yoluyla sağlanan rıza üretiminin asıl amacı, bireyi kontrol altına alma ve kontrol altında tutmaktır. Rıza üretiminin temel amacı aslında bağımsız öznenin normalleştirilmesi ve şeyleştirmesinden başka bir şey değildir. İktidar ilişkilerinin olduğu her tür yapı, dolaylı veya doğrudan tahakküme, baskıya ve rıza üretimine bağlıdır (Foucault, 1982). Foucault gibi Althusser de (2015) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları adlı eserinde örgütsel ve kurumsal yapıları özneyi egemen iktidara bağlayan “hegemonik aygıtlar” olarak görür. Ona göre politikayı bir araç olarak kullanan bu yapılarda düzenin devamı ya zor kullanarak veya rıza imalatı yoluyla sağlanır. Manipülasyonu bir yönetim aracı olarak kullanan tüm yapılarda “rıza üretimi” ve “baskı” arasındaki oran birinciden yanadır. Grupta rıza üretimi yaratacak aygıtları kullanarak yanılısamalı ilişkileri gruba dayatılır. Nihayet grubun varlığını koruması önemli ölçüde maharetle rıza üretimi yeteneğine bağlıdır.

Gruplarda Kolektif Narsizm

Narsizm sözcüğü bireysel açıdan değerlendirildiği zaman kendini aşırı sevmek, beğenmek, kendine aşırı düşkünlük gibi anlamlara geliyor. Ancak narsizm sadece bireysel planda kalan bir kendilik algısıyla ilgili değildir; narsizmin diğerlerini yok sayma, önemsememe ve onları değersiz görme gibi olumsuz bir yanı vardır (Kealy ve Rasmussen, 2012). Narsizm her şeyden önce bir kişilik bozukluğudur ve Abartılı bir benlik algısına neden olur. Narsistik kişilik bozukluğu, çeşitli koşullarda kendini büyüklenme, hayranlık ihtiyacı içinde olma, başkasını anlama isteksizliği gibi psikolojik durumları içeren genel bir ruh halidir. Narsizm genel olarak kişinin dikkatini aşırı biçimde kendisine yöneltip, kendisinin dışındakileri küçümseme ve önemsememe gibi tutum ve davranışlarla kendisini gösterir (Pincus ve Lukowitsky, 2010). Büyüklenmecilik, kendine hak görme, küstahlık, dikkat çekme arzusu, haset, aşırı talepkarlık, diğerlerini görmezlikten gelme, sorumluluk duygusu kaybı gibi tutum ve davranışlarla kendini gösteren narsizm, hem bireysel planda hem de toplumsal planda çeşitli patolojik sorunlar neden olur. Narsistik kişilik yapısına sahip bireylerde reddedilme karşısında aşırı duyarlılık, yoğun ve aşırı öfke gösterme, aşırı önemsenme ihtiyacı gibi davranışlara sık rastlanır. Kişinin kendisine yönelttiği aşırı şişirilmiş benlik algısı, başkalarına karşı aşırı küçümseme, umursamazlık ve buna eşlik eden yüksek düzeyde eşduyum eksikliği narsizmi nitelendiren kişilik örüntüleridir.

Narsistleri tanımak için bazı ölçütler geliştirilmiştir. Amerikan Psikoloji Derneğine göre kişinin şu kriterlerden en az beşini yansıtmaması onun narsist olduğunu gösterir (DSM-V, 2013): 1. Kendisinin önemine dair büyüklenmeci duygu, 2. Sınırsız güç, başarı, zekâ, güzellik veya ideal sevgi fantezileriyle meşgul olmak, 3. “Özel” olduğuna ve ancak özel veya üst düzey insanlar tarafından anlaşılabilmesine, sadece onlarla ilişkide bulunması gerektiğine inanmak, 4. Başkalarından aşırı beğeni ve hayranlık beklemek, 5. Ayrıcalıklı muamele görme konusunda hak sahibi olduğuna inanmak, 6. Amaçlarına ulaşmak için insanları kullanmak yani kişilerarası

ilişkilerde sömürücü olmak, 7. Empatiden yoksun olmak (diğerlerinin duygularını kabullenme veya paylaşmada gönülsüzlük), 8. Diğerlerine haset duymak veya diğerlerinin ona haset duyduklarına inanmak, 9. Kibirli ve küstah davranış veya tutumlar sergilemek. Bu özelliklerin fazlalığı veya azlığı kişinin narsistik özelliklerinin derecesini yansıtır. Söz konusu özelliklerin her birinin bireye yansması aynı zamanda onda narsistik kişilik bozukluğuna neden olur. Diğer taraftan burada ifade edilen narsistik özellikler sadece birey düzleminde değil, aynı zamanda grup düzeyinde de yaşanabilir. Büyüklüğün ve gücün verdiği sarhoşlukla bir grubun kendini aşırı beğenmesi, büyülenme duygusu içinde olması, kendisinde sınırsız güç, büyülenme duygusu, başkalarından takdir bekleme, imtiyaz talep etme, insanları kendi çıkarı için kullanma, başkalarını ötekileştirme ve büyüklük algısının verdiği kibirlilik hatta küstahlık grup düzeyinde de yaşanabilecek narsistik özellikler olabilir.

Narsizm bir kişilik bozukluğudur ve narsistik kişilik bozukluğu “patolojik narsizm” ve “kırılğan narsizm” şeklinde kendini gösterir. Narsizm yukarıda belirtilen ölçütleri daha fazla kapsadığı ölçüde patolojik bir hal alır. Patolojik narsizimdeki en önemli nokta bireyin tamamen hoşlarına gitmeyen olumsuz özelliklerini çevrelerine yansıtarak rahatlama yolunu seçerler. Bunlar kendilerine yönelik eleştirilere aşırı duyarlı tavırlar (öfke, saldırganlık, hiddet vb.) sergilerler. Narsistler soğuk, mesafeli, küçümseme ve değersizleştirme tavrı içinde aşırı bencillik çukurunda kıvranan insanlardır (Kernberg, 1985). Patolojik narsistlerin bencilliği başkalarını kendi amaçları doğrultusunda kullanma isteği doğurur. Bunlar aşırı benlik algısına sahiptirler ve kendilerinin üstün ve benzersiz olduklarına inanırlar. Bunlar söz konusu algıyı koruyabilmek ve başkalarının hayranlığını kazanabilmek için saldırgan ve anti sosyal davranışlar gösterirler. Patolojik narsistler duygusal boşluk hissi, büyülenmecilik, benmerkezcilik ve küçümseyicilik gibi patolojik tutum ve davranışlarının baskısı altındadırlar.

Patolojik narsizm kırılğan narsizmden farklı olarak ortaya çıkışı karşı tarafa zarar verecek tarzda olabilir. patolojik narsizm türleri şunlardır: *manipülatif, paranoid, arzulayan ve fallik narsizm.* *Manipülatif narsizmde* kişide çıkar çatışması, yalan söyleme, diğerlerini kandırma, suçluluk hissini kaybetme gibi kişi ile çevresi arasında uyumsuzluğa neden olabilecek davranışların ortaya çıkmasına neden olur. *Paranoid narsizm* yaşayan bireylerde öfke kızgınlık ve polemikçi olma, başkalarından şüphe duyma, başkalarını suçlama gibi davranışlar ön plana çıkar. Diğer bir kırılğan narsizm boyutu olan *arzulayan narsizm* yaşayan kişiler diğerlerini sömürme, onlardan aşırı yararlanma, başkasını istismar etme gibi eğilimlerle ortaya çıkar. *Fallik narsizm* ise kişiyi saldırgan, kibirli, geçimsiz, anlayışsız, kaba ve kırıcı yapan bir narsizm türüdür (Dickinson ve Pincus, 2003). Patolojik narsistler içsel süreçlerinde benliğini sağlam tutabilmek adına başkalarının beğenilerine aşırı ihtiyaç duyarken, bu duygusunu dışarıya tamamen zıt bir tavırla yansıtır. Kendine karşı sonsuz özgüvenli ve başkalarından gelen geri bildirimleri önemsemez gösteren bir büyüklük algısı içindedir.

Kırılğan narsizm, kendine aşırı değer verip, çevresinden bu değeri göremeyince içe dönme, içe kapanma, depresif özellikler gösterme şeklinde kendini gösteren narsizm türüdür. Herkesin de kendisi kadar kendisini sevmeyi, saymayı, önemsenmeyi ve yüceltmeyi bekleyen kişi bunu başkalarından göremeyince diğer insanlardan kendini soyutlar, kendi içinde yaşamaya başlar ve kendini yalnızlığa mahkûm eder. Kırılğan narsizm içe dönme, içe kapanma, bunaltı ve çökkünlük gibi olumsuz psikolojik durumlarla kendini belli eder. Kırılğan narsistlerin en sık dile getirdiği şikâyetleri insanların kendilerini anlamadığı şeklindedir. Kırılğan narsistlerin psikolojik dayanıklılıkları düşük olduğu için en ufak bir eleştiri karşısında çok fazla kırılğanlık

gösterirler. Bunlarda narsistik beklentiler içinde hayal kırıklıkları, incinmeler, benlik saygısı açlığı, yüksek ilgi beklentisi, beğenilme arzusu ve yüksek onaylanma beklentisi karşılanmadığı zaman aşırı moral bozukluğu ve psikolojik rahatsızlık duyarlar. Bunların bütün çabaları narsistik duyguları tatmine yöneliktir; bunları elde edemeyince, beklentileri karşılanmayınca benlik saygıları hemen düşer.

Kırılğan narsizmde aşırı alınganlık, depresyon, boşluk ve anlamsızlık hissi, psikolojik dayanıksızlık gibi durumlara sık rastlanır. Kırılğan narsizm” bireyin çevresi için fazla bir sorun arz etmese bile kendisi için önemli bir psikolojik sorun kaynağıdır. Kırılğan narsistler benliğe yönelik büyülenmeci fantezileri olabilmesine rağmen, reddedilme ya da dışlanma kaygısıyla sosyal ilişkilerden kaçınma davranışları gösterirler (Dickinson ve Pincus, 2003). Kırılğan narsistler olumsuzluklara karşı aşırı hassas davranırken, patolojik narsistler olumsuzlukları görmezden gelme eğilimindedirler. Büyülenmeci narsistlerin gerçekçi olmayabilecek düzeyde sergiledikleri öz saygı, kırılğan narsistlerin algıladıkları düşük öz saygı şeklinde kendini gösterebilir.

Literatürde “kolektif narsisizm” olarak da geçen biz-narsisizmi, kişinin özdeşim içinde olduğu grubun üstün ve iyi özelliklerine dair gerçekçi olmayan bir inanca aşırı duygusal yatırım yapması demektir. Grup veya kolektif narsisizm algısı yüksek bireylerin, dış grupları daha çok tehdit olarak algıladıkları, dış-grupları bağışlamaktan kaçındıkları, her tür saldırganlığı, sosyal hâkimiyet kurmayı, sağ-kanat otoriterliği ve kör bir grupseverliği her durumda gösterme eğilimindedirler (Golec ve Zavala ve diğ. 2009). Kolektif narsistlerin, kendi gruplarına karşı onay, hatta hayranlık duyguları güçlüdür (Golec ve Zavala 2011). Aşırı-özdeşim kurdukları grubun değerlerini koruma konusunda aşırı duyarlı, başka grup değerlerine karşı umursamaz ve küçümseyici bir tavır içerisindedirler.

Birey düzeyinde analizle yetinilen narsizm konusu, grup düzeyinde de ele alınabilir. Zira ben narsizminden bahsedebileceği gibi, biz-narsisizmlerinden veya grup narsizminden pekâlâ bahsedilebilir. Zira narsizm sadece bireysel planda yaşanmaz, bireysel planda yaşanan narsizmden daha problemlili olan narsizm, çeşitli toplumsal sorunlara neden olan ve daha çok iç grup dayanışmasının ve grup yurttaşlığının fazla olduğu “kolektif narsizm”dir. Bir grup narsizmi olarak nitelendirebileceğimiz bu tür bir narsizmde özellikle saldırganlık, engellenmeye tahammül edememe, kendi çıkarına aşırı hassasiyet, grup hedeflerini aşırı yüceltme, grubun yaşadığı sorunlara aşırı tepki verme gibi özelliklerle kendini belli eder (Lampkin ve diğ., 2014). Kişilerarası ilişkilerde olumsuz sonuçlarla ortaya çıkan ve bir grup narsizmi olarak ortaya çıkan kolektif narsizmde bireyler grup dışı insanlara karşı kaba, sevimsiz, uyumsuz ve özverisizdirler. Kolektif narsizm grup dışı davranışlarda kırılğan, kişilerarası ilişkilerde başarısız, içe dönüklük, soğukluk, aşırı bencillik gibi kişilik özellikleriyle kendini gösterir. Grup narsizmi grubun hükmü şahsiyeti adına büyülenmecilik, başkaları üzerinde otorite kurma, aşırı müdahaleci ve kindar olma, aşırı sahiplik duygusu, doyumsuz ve tamahkârlık, aşırı talepkarlık gibi özelliklerle tanınır.

Grubun temerküz etmiş gücüyle akılları başlarından gitmiş ve bir güç sarhoşluğu içinde olanlar grupta yaşanan her tür olumsuzluğa karşı kör bir iyimserlik içindedirler (Lasch, 2006:36). Büyülenmeci ve grubun kendine yeterliliği algısı, bireyin gruba aşırı bağımlılık göstermesine ve onun içinde kendisini eritmesine neden olur. Bireysel narsizmde birey kendine karşı aşırı bir düşkünlük ve büyüklük hissi içinde iken grup narsizmde grup ile bireyin benliği

yer değiştirerek bu kez birey gruba karşı aşırı düşkünlük, büyüklük ve kusursuzluk hisleri taşımaya başlar. Patolojik narsizmle önce kendine sonra da grubun dışında olan herkese karşı yabancılaşan, grubun kimliği altında kendine sahte bir ben yaratarak yaşamaya başlar.

Grup narsizmiyle malul olanlar toplumu iki gruba ayırır; bir tarafta önemli, değerli ve her yaptığı doğru olan kendi grup algısı, diğer tarafta değersiz, önemsiz, hiçbir değer taşıyıcısı olmayan hatta yoldan çıkmış sapkın diğerleri vardır. Grup narsizmi yaşayanlar kendi gruplarına dâhil olmanın verdiği hazdan ziyade öteki ve aşağı olarak gördükleri gruba dâhil olmamanın verdiği hazdan daha fazla tatmin olurlar. İç grup narsizmi içinde olanlar kaybeden olarak yaftalanmaktan korktukları için her durumdan güçlüden yana tavır alan sağlamcı bir anlayışla kazananlara hayranlık duyar ve kendilerini onlarla özdeşleştirmeye çalışırlar. Bir taraftan kazananlardan yararlanma sağlamlılığıyla onlardan yararlanmaya çalışırken, diğer taraftan onlara karşı güçlü bir hasetlik duygusu içindedirler. Zira bağlandığı nesne ona kendi önemsizliğini anımsatmakta, narsistik duygularını örselemektedir.

Bireysel ve kişilerarası düzlemlerde işleyen narsizm grup ve sosyal kimlik düzeyinde de işleyebilir. Ben-narsisizminden biz-narsisizmine geçiş her zaman söz konusu olabilir Aviram (2005, 2007, 2009). Bölme, yansıtımlı özdeşim gibi savunma mekanizmaları, özdeğeri oldukça düşük, benliği oldukça kırılğan, dağılmaya ve parçalanmaya müsait grup yapısı, aslında benlik algısı yüksek narsist insanların bireysel narsizmlerini yaşamaları için uygun ortamlar değildir. Derindeki düşük özdeğeri telafi edebilmek için güce yönelmiş, güçlüğe yanaşmış birinin grupta yaşamak durumunda kalacağı bireylik yitimi, bireysel narsizmi ortadan kaldırarak, grup kimliğine çevrilmiş bir hayranlık duygusu ile grup narsizminin ortaya çıkmasına neden olur. Grup narsizmi grubu yüceltme, kötünün grup dışında aranması, grubun idealizasyonu, büyükenmeci fanteziler, ötekinin değersizleştirilmesi, grup merkezçiliği gibi özelliklerle kendini görünür kılar. Grup narsizmi eğilimleri güçlü olanların, sayılan özellikler çerçevesinde önyargı ve ayrımcılık üretmeye oldukça yatkın olduklarını belirtmek gerekir.

Aviram'a (2007) göre bireyin iç-grupla özdeşim düzeyi ne denli yüksek ise, dış-gruplara yönelik nefret, düşmanlık, önyargı, ayrımcılık gibi negatif duyguları o denli yüksektir. Belli bir grupta kendini ifade eden kişinin birincil özdeşimleri çocukluk döneminde ebeveynlerine yöneliktir. İkinci özdeşimi ise gruba yönelmiştir. Kişiliğini oturtamamış birey, ebeveynlerinden özerkleştğini hissetmesiyle başladıklarında kendilerini boşlukta hisseder ve bu boşluğu grupla özdeşleşerek telafi etmeye çalışır. Böylece kendisi ile grup arasında bir mesafe kalmaz, kişi ile grup büyük ölçüde örtüşür; kişi "eleştirel mesafe" alabilme yeteneğini önemli ölçüde kaybetmiş olur. Bu durum grupta olup biten her tür olumsuzluğa karşı bireyi kör ve sağır hale getirir. Ben ve bir (grup) aynı ise, "ben"nin kendini iyi hissedebilmesi "biz"nin iyi hissedebilmesine bağlıdır.

Grupla aşırı-özdeşim kurma, kişinin bireysel özdeğerini yücelteceği yanılsamasına neden olur. Kişi kendi grubunu yüceltirken, dış-grupları açık ya da örtük olarak aşağılar. Bu onun grup narsizmini okşayan bir duygudur. Kişinin karakter yapısıyla sosyal bağlamın etkileşimi, kişisel kimliğin ve benlik yapısının zayıflığı, iç-gruba yönelik tehdit algısının artması, kişinin iç-grupla aşırı-özdeşim riskini arttırarak onun mümeyyiz vasıflarını ortadan kaldırır. Bu durum, dış-gruplara yönelik nefret, önyargı ve ayrımcılık duygularına neden olur. Diğer grupların değersizleştirilmesi ve duruma göre düşmanlaştırılması grup narsizminin doğal sonucudur. Ayrıca yansıtımlı özdeşim mekanizması dış-gruplardan, iç-gruba yönelik tehdit algısının artmasına neden olur. Bu durum kendini doğrulayan kehanetin bir sonucu olarak ve bir kısır döngü şeklinde kişinin dış gruba yöneltilmiş düşmanlık duygularını güçlendirir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yalnızlığın ve kendine yetmenin insanı güçlendirdiği bilinmesine rağmen insan neden yalnızlığı değil de bir gruba üye olmayı tercih eder? Bunun bir amacının olması, grubun bir araçsallık etkisinin bulunması gerekir. Wroom'un bekleyiş teorisine göre bir insanın örgütsel yapılarda ulaşmayı hedeflediği iki tür sonuç vardır. Bunlar birincil ve ikincil sonuçlardır. *Birincil sonuçlar* kişinin örgüt lehine ortaya koyduğu çabalar iken, ikincil sonuçlar asıl olarak hedeflediği bireysel sonuçlarla (çıkarlarla) ilgilidir. Birincil sonuçlar, ikincil sonuçları elde etmek için sadece “araç” ve “basamak” işlevi görür. Bekleyiş teorisi, birincil sonuçların insan için arzulanan bir durum olmamasına rağmen, birincil sonuçların ikincil sonuçlara ulaşmanın aracı olması bireyin gruba üyeliğinin (birincil sonuç) temel nedeninin grubun ona sağlayacağı menfaat (ikincil sonuç) beklentisidir. Birincil sonuçların (gruba üye olma) ikincil sonuçlara aracılık etkisinin olması, kişinin birincil sonuçlara karşı pozitif ilgi duymasını sağlar. İkincil sonuçlara (güç istenci) ulaşmaya katkı sağlayacak her tür girişim, kişinin ona ulaştırılacak yapılara (gruba) katılmasına neden olur. Burada gruba üye olma arzusunun bir araçsallık etkisinin olduğu, asıl beklentinin ise çıkar beklentisinin karşılanmasıdır.

Güdülenme yaklaşımları bireyin ihtiyaçlarının onun davranışları üzerindeki etkisinden söz eder. Günlük yaşam deneyimleri ve sosyal psikoloji araştırmaları ihtiyaçların algıları, tutum ve davranışları etkilediğini göstermektedir. Benlik saygısını artırma ihtiyacını doyumak isteyen kişi, yaşamındaki başarıları sahiplenip, başarısızlıklarında başkalarını suçlayabilir. Nihayet birey güdüsüne odaklı bir varlıktır. Araştırmalar bireyin ihtiyaçlarının tutumlarını, algılarını ve davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Bireyin yaşadığı psikolojik durum davranışları üzerinde etkili olur ve bu bireyin gruba katılmasında etkili olur. Grubun kendisinin sadece bireysel sonuç olduğunu, asıl amacın ise ikincil sonuç yani bireysel ihtiyaçları olduğunu ve grubu sadece bir araç olarak kullandığını belirtmek gerekir. Bu durum gruba katılmada özgeci (fedakâr) bir davranıştan söz etmenin kolay olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Gruplarda birey açısından önemli sonuçlardan biri bireylik yitimi ve grup yanlılığı davranışlardır. Yanlı davranış, bireyin genelde kendi üyelik grubunu (iç grup) ve üyelerini, üye olmadığı grup ve üyelerine göre her durumda daha olumlu değerlendirmesi şeklinde ortaya çıkan sistematik eğilimdir (Hewstone ve diğ., 2002). Gruplar arası yüklem yanlılığı dediğimiz bu durum, yaklaşık tüm grup yapıları için söz konusudur. Grupta itaat söyleminin ve rıza üretiminin etkisinde gönüllü kulluk ile malul olan birey her, her tür değerlendirmede iç grup yanlılığı gösterir. Grup narsizmi yaşayan biri dış gruptan birinin olumsuz davranışlarını gruba yüklerken, kendi grup içinden olumlu davranışlar gösteren birinin davranışlarını gruba, olumsuz davranışlarını ise bireyin kendisiyle ilişkilendirir. İnsanlar grup içi üyelerin pozitif davranışlarını, dış grup üyelerinin ise negatif davranışlarını görme eğilimi, kaçınılmaz olarak “grup yanlılığı”na neden olur. Bu durum grup narsizmini ve iç grup kayırmacılığını güçlendirir. Gruplar arası yanlılıklar, önyargı, basmakalıp yargı, ayrımcılık, adaletsizlik ve eşitsizlik gibi algılara neden olur. Nitekim “sosyal kimlik teorisi”ne göre iç gruba yönelik pozitif bir algıyı sürdürmek için insanın her durumda kendi grubunu yeğlemesi gerekir. Ancak bunun kişi üzerinde olumsuz bir etkisi vardır; gruplar arası yanlılığın derinleşmesi, grup narsizmi ve diğer grup üyeleri ile anlaşmazlıkların yüzeye çıkması çeşitli çatışmalara neden olur.

KAYNAKLAR

- ACKERMAN, Phil and Duvall, James (2000): *A Force More Powerfull: A Century Of Nonviolent Conflict*”, St. Martin’s Press, New York
- ALLAN, Megill (1998), *Aşırılığın Peygamberleri*, Çev. T. Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 373.
- Althusser, Luis, (2015), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki yayınları, İstanbul.
- ALVESSON, M. (2008). The Future of Critical Management Studies. *The Sage Handbook of New Approaches in Management and Organization* (pp. 13-26). Editors D. Barry and H. Hansen. London: Sage
- ARON, R. (1994). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (K. Alemdar, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi. S.232
- AVIRAM, R. B., (2007) *Object Relations and Prejudice: From In-group Favoritism to Outgroup Hatred*, International Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 4(1), s. 4-14.
- BARCLAY, Laurie J., Daniel P. Skarlicki, and S. Douglas Pugh. 2005. “Exploring the Role of Emotions in Injustice Perceptions and Retaliation” *Journal of Applied Psychology* 90. 629, s.43.
- BERGER, Joseph, Cecilia L. Ridgeway, and Morris Zelditch. 2002. “Construction of Status and Referential Structures, Sociological Theory, 20: s.159.
- BLASS, T. (1991). Understanding Behavior İn The Milgram Obedience Experiment: The Role Of Personality, Situations, And Their İnteractions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, s. 401
- BLASS, T. (2000). *Obedience to Authority: Current Perspectives On The Milgram Paradigm*, Mahwah, NJ: Erlbaum. s. 39
- BRÖCKLING, Ulrich, (2001), *Disiplin Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çev. V.Atayman, İst: Ayrıntı YayINLARI, S.43
- BURGER, J. M. (2002). *Four Decades And Counting Review Of The Book Obedience To Authority: Current Perspectives On The Milgram Paradigm*. Contemporary Psychology: APA Review of Books, 47, S. 667
- COLQUITT, Jason A. and Jessica B. Rodell. 2011. “Justice, Trust, and Trustworthiness: A Longitudinal Analysis Integrating Three Theoretical Perspectives”. *Academy of Management Journal*, 54: S. 1186
- DICKINSON, K. ve Pincus, A. (2003). Interpersonal Analysis Of Grandiose And Vulnerable Narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17(3), 188-207.
- DOMENACH, Jean-Marie (1995). *Politika ve Propaganda*, Çev. T. Yücel, Varlık Yayınları. İstanbul: S.119
- DSM-V; American Psychiatric Association, 2013.

- EREN, Mustafa (2014), *Kapatılmanın Patolojisi/ Osmanlı'dan Günümüze Hapishanenin Tarihi*, Kalkedon Yayıncılık.
- FOUCAULT, M. (1982). *The Subject and the Power. Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Editors H. F. Dreyfus & P. Rabinow. Sussex: Harvester. S.213
- FOUCAULT, Michel (2002), *Toplumunu Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S.57
- FREIRE, Paulo (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 44
- FROMM, Erich (1987), *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*, Çev. A. Sayın, Yaprak Yayınları, İstanbul. S.23
- GALTUNG, Johan ve Mari Ruge (1999). "Haber Seçme ve Yapılandırma", Çev. Zç Damlapınar, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 5, s.292.
- GENICOT, Garance. 2002. "Bonded Labour and Serfdom: A Paradox of Voluntary Choice." *Journal of Development Economics*, 67, no. 1: S. 117.
- GOLEC de Zavala, A., (2011) *Collective Narcissism and Intergroup Hostility: The Dark Side of 'In-Group Love*, *Social and Personality Psychology Compass*, 5/6, s. 309-320.
- GOLEC de Zavala, A., Cichocka, A. ve Bilewicz, M. (2013). The paradox of in-group love: Differentiating Collective Narcissism Advances Understanding Of The Relationship Between İn-Group And Out-Group Attitudes. *Journal of Personality*, 81(1), 16-28.
- GRAMSCI, Antonio (2010) *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*, Ankara: Dipnot Yayıncılık, s.254
- HEWSTONE, Miles., Rubin, Mark. and Willis, Hazel. Intergroup Bias, *Annual Review Psychology*. 53, 2002, s.576.
- KEALY, D., ve Rasmussen, B. (2012). Veiled and vulnerable: The Other Side Of Grandiose Narcissism. *Clinical Social Work Journal*, 40, 356-365.
- KERNBERG, O. (1985). *Borderline Conditions And Pathological Narcissism*.Northvale London:
- LAMPKIN, J., Clifton, A., Campbell, W. K. ve Miller, J. D. (2014). An Examination Of The Perceptions Of Social Network Characteristics Associated With Grandiose And Vulnerable Narcissism. *Personality Disorders: Theory, Research and Treatment*, 5(2), 137-145.
- LASCH, C., (2006), *Narsisizm Kültürü*, (Çev. S. Öztürk, ve H. Yolsal), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- LE BON, Gustave (2015), *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul
- LEARY, Mark R.; Tangney, June Price (2012). *Handbook Of Self And Identity* (2 bas.). New York: The Guilford Press. s. 71.

- MESTROVIC, Stjepan G. (1999). *Duyguötesi Toplum*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Mills, C. Wright (1974). *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsül Oskay, İstanbul: Bilgi Yayınları, s.55
- MİLLER, A. G., Collins, B. E., & Brief, D. E. (Eds.) (1995). Perspectives On Obedience To Authority: The Legacy Of The Milgram Experiments, Special issue. *Journal of Social Issues*, 51(3).
- NEWCOMB, T.M ve R.H Turner & P.E Converse. *Social Pschyology: The Study of Human Interaction*, New York,
- NEWCOMB, T.M, R.H Turner & P.E Converse. *Social Pschyology: The Study of Human Interaction*, New York:
- NIETZSCHE, F. (2008a) *Böyle Söyledi Zerdüşt*, çev. M. Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları. S.126
- NIETZSCHE, F. (2009) *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. A. İnam, İstanbul: Say Yayınları. S.85
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth (1998). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi*, Çev. Murat Özkök, Ankara: Dost Yayınları. S.177
- OZER, D. J., Benet-Martinez, V. (2006). "Personality And The Prediction Of Consequential Outcomes". *Annual Review Psychology*. **57**: s. 411.
- PINCUS, A. L. ve Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological Narcissism And Narcissistic Personality Disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421-426.
- ROSEN, M. (1996). *On Voluntary Servitude: False Consciousness and the Theory of Ideology*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. s.27
- ROSEN, Michael. 2000. *On Voluntary Servitude and the Theory of Ideology*. *Constellations* 7.3: s. 397
- SHAYEGAN, Daryush (1997). *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları. S.35
- SHOLLE David (1994). "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye" , *Medya, İktidar, İdeoloji*, der. ve Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Ark Yayınları. S.245
- TAYLOR Maxwell (1991). *The Fanatics: A Behavioural Approach to Political Violence*, London: Brasselylux, 1991: s. 37
- URS, Martı, Arendt ve Foucault'nun Görüşleri Işığında Canetti'de İktidar Kavramı, Çev. E. Ateşman, *Birikim Dergisi*, 2000, Sayı 136. S.77
- VAN DIJK, Teun A. (1994). *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları*, *Medya, İktidar, İdeoloji*, der. Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Ark Yayınları., (307), S. 279
- VAN Dijk, T. (2003), *Söylem Ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım*, *Söylem Ve İdeoloji*, Su Yayınları. S.18
- WEBER, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Z. Gürata, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi. S.68
- YAYLA, Atilla (2005), *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, Adres Yay., Ankara, s. 106.